PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA TARBIYA JARAYONINING MOHIYATI VA MAZMUNI

Shamsiddinova Maftuna Jumanazarovna
https://doi.org/10.5281/zenodo.23384199

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida tarbiya jarayonining pedagogik mohiyati, mazmuni hamda uning ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma’naviy-axloqiy, ijtimoiy va shaxsiy fazilatlarni shakllantirishda tarbiyaning o‘rni, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va tarbiya mazmunining asosiy yo‘nalishlari yoritib beriladi.
Kalit so‘zlar: tarbiya, boshlang‘ich ta’lim, tarbiya jarayoni, shaxs kamoloti, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik jarayon.

Annotation

This article provides a scientific and theoretical analysis of the pedagogical essence and content of the educational (upbringing) process in the system of primary education, as well as its close integration with the teaching and learning process. In addition, the role of upbringing in shaping the moral-ethical, social, and personal qualities of primary school pupils is examined, along with modern pedagogical approaches and the main directions of the content of upbringing.
Keywords: upbringing, primary education, educational process, personal development, moral and ethical upbringing, pedagogical process.

Introduction

In the context of globalization and rapid information development, the education system is faced with the task of educating not only knowledgeable individuals but also spiritually rich, independently thinking, and socially active personalities. In this process, the primary education stage holds particular importance, as it is during this period that the foundations of a learner’s personal qualities, worldview, moral norms, and social behavior begin to form. Therefore, the scientific study of the essence and content of the upbringing process in primary education constitutes a pressing pedagogical issue.

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются педагогическая сущность и содержание воспитательного процесса в системе начального образования, а также его органическая взаимосвязь с учебным процессом. Кроме того, раскрывается роль воспитания в формировании духовно-нравственных, социальных и личностных качеств у учащихся начальных классов, рассматриваются современные педагогические подходы и основные направления содержания воспитания.
Ключевые слова: воспитание, начальное образование, воспитательный процесс, развитие личности, духовно-нравственное воспитание, педагогический процесс.

Введение

В условиях глобализации и активного развития информационных технологий перед системой образования ставится задача воспитания не только образованных, но и духовно развитых, самостоятельно мыслящих и социально активных личностей. В этом процессе особое значение приобретает этап начального образования, поскольку именно в данный период закладываются основы личностных качеств обучающихся, их мировоззрения, нравственных норм и социального поведения. В связи с этим научное изучение сущности и содержания воспитательного процесса в начальном образовании является актуальной педагогической проблемой.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash vazifasi qo‘yilmoqda. Bu jarayonda boshlang‘ich ta’lim bosqichi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu davrda o‘quvchining shaxsiy sifatlari, dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllana boshlaydi. Shu bois boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayonining mohiyati va mazmunini ilmiy asosda o‘rganish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Tarbiya jarayonining pedagogik mohiyati: Tarbiya – bu shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlash, unda jamiyat tomonidan e’tirof etilgan axloqiy, ma’naviy, estetik va huquqiy me’yorlarni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayoni o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari taqlidchanlik, hissiyotga beriluvchanlik va kattalarga ishonuvchanlik bilan ajralib turadi. Shu sababli tarbiya jarayonida o‘qituvchining shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati va pedagogik mahorati muhim ahamiyatga ega. Tarbiya bu bosqichda faqat maxsus tadbirlar orqali emas, balki dars jarayonining barcha tarkibiy qismlari orqali amalga oshiriladi.

arbiya jarayoni pedagogika fanining markaziy kategoriyalaridan biri bo‘lib, shaxsni jamiyat talablariga mos, ijtimoiy faol va ma’naviy barkamol inson sifatida shakllantirishga qaratilgan uzluksiz hamda tizimli faoliyatni ifodalaydi. Tarbiya nafaqat muayyan axloqiy me’yorlarni singdirish, balki o‘quvchining ichki dunyosi, e’tiqodi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy xulq-atvorini rivojlantirishga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik jarayondir.

Pedagogik nuqtayi nazardan tarbiya jarayoni o‘zaro bog‘liq maqsad, mazmun, shakl, metod va vositalar birligida namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonning asosiy mohiyati shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni uyg‘unlashtirish, o‘quvchini ijtimoiy hayotga ongli ravishda tayyorlashdan iborat. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarbiya jarayoni shaxs kamolotining poydevorini yaratishi bilan ajralib turadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari – taqlidchanlik, hissiy sezgirlik, tez ta’sirlanish va kattalarga nisbatan ishonchning yuqoriligi – tarbiya jarayonining pedagogik mohiyatini belgilovchi muhim omillardandir. Shu sababli bu bosqichda tarbiya jarayoni ko‘proq shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. O‘qituvchining shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati va axloqiy pozitsiyasi tarbiyaviy ta’sirning eng samarali vositasi hisoblanadi.

Tarbiya jarayonining pedagogik mohiyati uning ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liqligida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Ta’lim orqali bilim berish bilan bir qatorda, tarbiya orqali o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, intizom, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi sifatlar shakllantiriladi. Shu ma’noda tarbiya bilimni hayotiy tajriba va axloqiy mezonlar bilan boyituvchi asosiy mexanizm sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, tarbiya jarayoni ikki tomonlama – tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda o‘quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tarbiya jarayonida buyruqbozlikdan voz kechib, hamkorlik, muloqot va qo‘llab-quvvatlashga asoslangan tarbiyaviy muhitni shakllantirishni talab etadi.

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmuni: Boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmuni davlat ta’lim standartlari, milliy qadriyatlar va jamiyat ehtiyojlari asosida belgilanadi. Tarbiya mazmunining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- **Ma’naviy-axloqiy tarbiya** – halollik, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, vatanparvarlik kabi sifatlarni shakllantirish;
- **Aqliy tarbiya** – mustaqil fikrlash, bilimga qiziqish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish;
- **Jismoniy tarbiya** – sog‘lom turmush tarziga amal qilish, jismoniy faollikni oshirish;
- **Estetik tarbiya** – go‘zallikni his etish, san’at va tabiatga mehr uyg‘otish;
- **Mehnat tarbiyasi** – mehnatga muhabbat, mas’uliyat va intizomni shakllantirish.

Mazkur yo‘nalishlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, shaxs kamolotining yaxlitligini ta’minlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmuni o‘quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi, davlat ta’lim siyosati hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida belgilanadi. Ushbu bosqichda tarbiya mazmuni shaxs kamolotining dastlabki va eng muhim asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tarbiyalanishi zarur bo‘lgan sifatlar tizimi, avvalo, ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi, axloqiy me’yorlarni anglab yetishi va ongli xulq-atvorni egallashiga qaratiladi. Tarbiya mazmuni faqat alohida tarbiyaviy mashg‘ulotlar bilan cheklanmay, balki barcha o‘quv fanlari, sinfdan tashqari tadbirlar, maktab muhitining umumiy tarbiyaviy imkoniyatlari orqali amalga oshiriladi.

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmunining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, **ma’naviy-axloqiy tarbiya** boshlang‘ich ta’lim tarbiya mazmunining yetakchi yo‘nalishi hisoblanadi. Bu jarayonda o‘quvchilarda halollik, rostgo‘ylik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, do‘stlik va hamjihatlik kabi axloqiy fazilatlar shakllantiriladi. Shuningdek, milliy urf-odatlar, an’analar va qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, **vatanparvarlik va fuqarolik tarbiyasi** o‘quvchilarda o‘z Vataniga sadoqat, milliy g‘urur, davlat ramzlariga hurmat va jamiyat oldidagi mas’uliyat hissini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang‘ich ta’limda ushbu yo‘nalish o‘quvchilarning ongiga mos, hayotiy misollar va amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi.

Uchinchidan, **aqliy tarbiya** tarbiya mazmunining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarda bilishga qiziqish, mustaqil fikrlash, mantiqiy tafakkur va ijodiy yondashuvni rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu yo‘nalish ta’lim jarayoni bilan chambarchas bog‘liq holda olib boriladi.

To‘rtinchidan, **mehnat tarbiyasi** o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, intizom va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda mehnat tarbiyasi oddiy, yoshga mos topshiriqlar orqali amalga oshiriladi va o‘quvchilarning amaliy faoliyatini tashkil etishga qaratiladi.

Beshinchidan, **estetik tarbiya** o‘quvchilarda go‘zallikni his etish, san’at va tabiatga mehr uyg‘otish, badiiy didni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yo‘nalish dars jarayonlari, musiqiy va badiiy mashg‘ulotlar, tabiat qo‘ynidagi tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Oltinchidan, **jismoniy tarbiya va sog‘lom turmush tarzi**ga oid tarbiya mazmuni o‘quvchilarning jismoniy rivoji, sog‘lig‘ini mustahkamlash va sog‘lom hayotga ijobiy munosabatini shakllantirishni ko‘zda tutadi. Bu yo‘nalish o‘quvchilarning faol harakatini rag‘batlantirish va gigiyenik ko‘nikmalarni singdirish orqali amalga oshiriladi.

Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmuni kompleks, ko‘p qirrali va uzviy bog‘liq yo‘nalishlardan iborat bo‘lib, u o‘quvchilar shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan. Tarbiya mazmunining izchil va tizimli amalga oshirilishi kelajakda ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxsni voyaga yetkazishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq:

1.Ta’lim va tarbiyaning uzviyligi;

2.O‘quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olish;

3.Oila, maktab va mahalla hamkorligini yo‘lga qo‘yish;

4.Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish;

5.O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi va tarbiyaviy madaniyati.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayoni shaxs kamolotining poydevorini yaratadi. Ushbu bosqichda to‘g‘ri tashkil etilgan tarbiya o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Shuning uchun tarbiya jarayonining mohiyati va mazmunini chuqur anglash, uni ilmiy asosda tashkil etish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayoni shaxs kamolotining eng muhim va hal qiluvchi bosqichi hisoblanadi. Aynan ushbu davrda o‘quvchilarning axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulq-atvori, hayotiy qadriyatlari va dunyoqarashining asoslari shakllanadi. Shu sababli tarbiya jarayonini ilmiy asosda, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etish pedagogik faoliyatning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lishi lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayoni ta’limdan ajralgan holda emas, balki u bilan uzviy birlikda amalga oshirilgandagina samarali bo‘ladi. Har bir o‘quv fani, dars mazmuni va sinfdan tashqari faoliyat tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo‘lib, ular orqali o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlar, vatanparvarlik tuyg‘usi, mehnatsevarlik, intizom va mas’uliyat hissi shakllantiriladi. Bu esa tarbiyani yaxlit pedagogik jarayon sifatida qarash zarurligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda tarbiya mazmuni milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligiga asoslanishi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiya jarayonida o‘qituvchining shaxsiy namunasi, pedagogik madaniyati va kasbiy kompetensiyasi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq o‘qituvchi xulqi va munosabatlarini namuna sifatida qabul qiladilar.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayonining mohiyati va mazmunini to‘g‘ri belgilash, uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu esa kelajak jamiyatining ijtimoiy, ma’naviy va intellektual rivojlanishini ta’minlashda muhim omil bo‘lib, boshlang‘ich ta’lim tizimi zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O‘qituvchi, 1992.
2. Qodirov B.R. Pedagogika nazariyasi. – T.: Fan, 2018.
3. Davlat ta’lim standarti. Boshlang‘ich ta’lim. – T., 2021.
4. Ochilov M. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – T.: O‘qituvchi, 2019.
5. Zebiniso Abdunazarova. (2023). Formation Of The Components Of Ecological Thinking In Primary Class Students. Emergent: Journal Of Educational Discoveries And Lifelong Learning (Ejedl), 4(07), 4–9.
6. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities Of Forming Students’ Ecological Thinking In The Teaching ofnatural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.
7. Zebiniso Abdunazarova. (2024). Developing The Opportunities offorming Students’ Ecological Thinking In The Teaching Of Natural Sciences. World Bulletin Of Social Sciences, 32, 80-83.
8. Абдуназарова Зебинисо Формирование экологическогомышления У Учащихся Начальных Классов "Экономика Исоциум" 11(114) 2023
9. Абдуназарова, З. Х. (2024). Tabiiy Fanlarni O ‘Qitishda O ‘Quvchilar Ekologik Tafakkurini Shakllantirishning O ‘Ziga Xos Xususiyatlari. Inter Education & Global Study, (3 (1)), 123-129
10. Z.X. Abdunazarova (2024). Boshlang‘Ich Sinf O‘quvchilarida Ekologik Tafakkurni Shakllantirishning Falsafiy Xususiyatlarini Takomillashtirish Ahamiyati. Inter Education & Global Study, (8), 342-348.